

درسهای اسفار

(مباحث قوه و فعل)

www.ketab.ir
نسخه کامل با ویرایش جدید

متفکر شهید استاد مرتضی مطهری

انتشارات صدرا

سرشناسه	مطهری، مرتضی، ۱۲۹۸-۱۳۵۸.
عنوان و نام پدیدآور	درسهای اسفار (مباحث قوه و فعل) / مرتضی مطهری.
مشخصات نشر	تهران: صدرا، ۱۳۸۲.
مشخصات ظاهری	۲۷۲ ص.
شابک	(جلد ۱): 978-964-7299-34-3 (دوره): 978-964-7299-42-8
وضعیت فهرست‌نویسی	فینا
موضوع	صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم. ۹۷۹ هـ. ق. اسفار الاربعه.
موضوع	نقد و تفسیر. حرکت (فلسفه). فلسفه اسلامی -- متون قدیمی تا قرن ۱۴.
رده‌بندی کنگره	۵۴ م / ۱۰۸۳ BBR
رده‌بندی دیویی	۱۸۹/۱
شماره کتابشناسی ملی	۶۹۱۴-۸۲

این کتاب با کاغذ دولتی چاپ شده است.

درسهای اسفار (جلد ۱)

اثر: استاد شهید آیت‌الله مرتضی مطهری

نوبت چاپ: یازدهم / بهمن ۱۴۰۲ مطابق با رجب ۱۴۴۵

تعداد: ۲۰۰ نسخه

بها: ۱۵۹/۰۰۰ تومان

حروفچینی، چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ فجر (۱۰۰۱۳۹۵). تلفن: ۳۳۱۱۹۷۹۶

ناشر: انتشارات صدرا (با کسب اجازه از شورای نظارت بر نشر آثار استاد شهید)

کلیه حقوق چاپ و نشر مخصوص ناشر است.

- تهران: شعبه ۱: خیابان ناصرخسرو، مقابل دارالفنون، کوچه دکتر مسعود - تلفن: ۳۳۹۱۵۱۳۰
- شعبه ۲: خیابان انقلاب، بین خیابان دانشگاه و ابوریحان، پلاک ۱۱۶۴ - تلفن: ۶۶۴۶۱۰۸۶
- قم: شعبه ۱: خیابان ارم. تلفن: ۳۷۷۳۱۵۲۲. دورنگار: ۳۷۷۳۷۲۱۴
- شعبه ۲: مجتمع ناشران. تلفن: ۳۷۸۴۷۵۹۵

پایگاه اینترنتی و فروشگاه آنلاین: motahari.org

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۲۹۹-۳۴-۳ ISBN: 978-964-7299-34-3

شابک دوره: ۹۷۸-۹۶۴-۷۲۹۹-۴۲-۸ ISBN: 978-964-7299-42-8

فهرست مطالب

مقدمه	۹
حرکت و سکون	
جلسه اول	۱۵
تعریف افلاطون از حرکت	۱۶
تعریف منسوب به فیثاغورس	۱۶
حرکت و دو اصل تناقض و هو هويت	۱۷
دو ایراد بوعلی بر تعریف فیثاغورس	۱۹
پاسخ وجیه مرحوم آخوند به ایراد اول شیخ	۲۰
شبهه فخر رازی درباره وجود حرکت	۲۲
اهمیت شبهه فخر رازی	۲۶
جلسه دوم	
حرکت قطعی و حرکت توسطیه	۲۹
نظر بهمنیار	۳۰
پاسخ میرداماد	۳۱
معنای وجود تدریجی	۳۲
دو معنای «ابتدا»	۳۳
خلاصه پاسخ به اشکال در مورد وجود تدریجی	۳۴

۳۷	جلسه سوم.....
۳۷	تعریف بوعلی از حرکت.....
۴۱	غایت حرکت.....
۴۳	غایت در حرکت مستقیم و حرکت دوری.....
۴۵	تعاریف دیگر حرکت.....
۴۶	چند نکته درباره تعریف حرکت.....

تحقیق درباره چگونگی وجود حرکت

۵۱	جلسه ارم.....
۵۲	محل نزاع در مورد حرکت توسطیه و قطعیه.....
۵۳	استدلال شیخ بر نفی حرکت قطعیه در خارج.....
۵۵	مراد از حرکت توسطیه چیست؟.....
۵۶	رابطه حرکت توسطیه و قطعیه با زمان.....
۵۸	پاسخ مرحوم آخوند به اشکال شیخ در مورد حرکت قطعیه.....
۵۹	مثالی از میرداماد.....
۶۰	ایراد در مرحوم آخوند بر شیخ.....
۶۱	نظر حاجی و مسئله «آن سیال».....

۶۳	جلسه پنجم.....
۶۴	توجیهی برای نظر شیخ درباره حرکت قطعیه.....
۶۵	توجیهی دیگر برای سخن شیخ.....
۶۷	قرینه‌ای بر مراد شیخ از نفی حرکت قطعیه.....
۶۹	برهانی بر وجود زمان.....
۷۱	اشکالی وجیه در مورد حرکت توسطیه.....
۷۴	سه نظریه در باب حرکت توسطیه و قطعیه.....
۷۴	اشاره‌ای به نظر خاص علامه طباطبایی.....

۷۷	جلسه ششم.....
۷۷	بیان دوباره اشکال در مورد حرکت توسطیه.....
	بیانی دیگر از اشکال فوق در قالب سه فرض:
۷۸	فرض اول.....
۷۹	فرض دوم.....
۸۰	فرض سوم.....

۸۱	بیان قابل مناقشه مرحوم آخوند در توجیه حرکت توسطیه
۸۱	نتیجه
۸۲	توضیح نظریه خاص علامه طباطبایی درباره حرکت قطعی و توسطیه
۸۳	بیان آیت‌الله بروجردی در مورد ماهیت لایبشرط و بشرط لا
۸۴	بازگشت به نظریه علامه طباطبایی
۸۸	اشکالی درباره وجود حرکت قطعی در خارج
۸۹	پاسخ اشکال
۹۰	معنای تشابک وجود و عدم در حرکت
۹۲	اشکال و جواب دیگر در مورد حرکت قطعی

اثبات محرک اول

۹۵	جلسه هفتم
۹۶	برهان محرک اول
۹۷	تلقی برخی متفکران غربی از برهان محرک اول ارسطو
۹۸	تلقی فلاسفه اسلامی
۱۰۰	ایراد بر مقدمه اول برهان محرک اول بر اساس فیزیک جدید
۱۰۱	پاسخ ایراد
۱۰۱	برهان بر نیاز متحرک به محرکی غیر از خود
۱۰۲	آیا حرکت می‌تواند ذاتی شیء باشد؟
۱۰۳	برهانی دیگر بر نیاز متحرک به محرکی غیر از خود
۱۰۵	جلسه هشتم
۱۰۶	دو نوع رابطه میان حرکت و قابل آن
۱۰۷	حرکت جوهری و مسئله نیاز متحرک به محرک
۱۰۸	به چه معنا حرکت می‌تواند ذاتی متحرک باشد؟
۱۰۹	دو نکته بر اساس حرکت جوهری
۱۰۹	وجود دو طرف دارد
۱۱۱	دو نتیجه‌گیری علامه طباطبایی

پاسخ اشکالات مربوط به اصل نیازمندی متحرک به محرک

۱۱۵	جلسه نهم
۱۱۶	تأملی در عنوان فصل

براهین حکما بر اصل نیاز متحرک به محرکی غیر از خود:

۱۱۷	برهان اول
۱۱۷	برهان دوم
۱۱۸	برهان سوم
۱۲۰	ایرادات سه برهان اول حکما
۱۲۲	برهان چهارم
۱۲۳	برهان پنجم
۱۲۴	برهان ششم
۱۲۴	محرک مغایر یا محرک خارج؟
۱۲۶	ایراد فخر رازی بر سه برهان اول
۱۲۹	جلسه دهم
۱۲۹	ایراد فخر رازی بر برهان چهارم
۱۳۱	پاسخ اشکال فخر رازی در مورد صورت جسمیه
۱۳۳	پاسخ اشکال فخر رازی در مورد ماده
۱۳۵	اندرزی به طالبان حکمت محالیه
۱۳۹	جلسه یازدهم
۱۴۰	ایرادهای فخر رازی بر برهان چهارم
۱۴۲	اشتباه فخر رازی در مورد رابطه ماده و صورت
۱۴۴	ماده فلسفی و ماده فیزیکی
۱۴۶	پاسخ اشکال فخر رازی
۱۴۶	اشکال فخر رازی در مورد یکی بودن ماده همه اجسام
۱۴۸	ایراد فخر رازی در مورد مغایرت فاعل و قابل

تقسیمات قوه محرکه و اثبات محرک عقلی

۱۵۳	جلسه دوازدهم
۱۵۴	بحثی درباره عنوان فصل
۱۵۵	تقسیمات قوه محرکه
۱۶۱	مرور مقدمات برهان محرک اول
۱۶۲	ناتمام بودن برهان محرک اول بدون اثبات حرکت جوهری
۱۶۳	ناتمام بودن ابطال تسلسل از راه تناهی ابعاد

۱۶۵	جلسه سیزدهم
۱۶۵	شرایط امتناع امور غیر متناهی
۱۶۷	علل موجد و معدّات
۱۶۸	دو اختلاف نظر میان فلاسفه اسلامی و فلاسفه غربی
۱۶۹	خلاصه برهان محرک اول
۱۷۰	برهان وسط و طرف
۱۷۱	یک مثال

امر مفارق، فاعل مستقیم حرکات در طبیعت نیست

۱۷۵	جلسه چهاردهم
۱۷۶	حرکت بدون جسم امکان ندارد
۱۷۶	مسئله صورت نوعیه
۱۷۷	امر مفارق منشأ حرکات عمومی نیست
۱۷۸	برهان فلاسفه بر مطلب فوق
۱۸۰	اشکال و پاسخ
۱۸۲	گزیزی به یکی از راههای اثبات تفکر

هر حادثی مسبوق به قوه و ماده است

۱۸۷	جلسه پانزدهم
۱۸۸	برداشتهای مختلف در مورد حدوث اشیاء
۱۸۹	«نظام شدن» در عالم
۱۹۰	ارتباط هر آینده با گذشته‌ای خاص
۱۹۲	امکان ذاتی و امکان استعدادی
۱۹۳	برهان حکما بر اثبات امکان و ماده
۱۹۵	یک اشکال مهم

۱۹۹	جلسه شانزدهم
۱۹۹	یادآوری مطالب گذشته
۲۰۲	دو تقریر صحیح از برهان مسبوق بودن حادث زمانی به ماده و امکان
۲۰۴	آیا هیولای اولی مبدع است؟
۲۰۵	آیا امکان استعدادی حادث است؟
۲۰۵	یک اشکال

۲۰۶ حقیقت امکان استعدادی چیست؟
۲۰۷ نظر علامه طباطبایی در مورد امکان استعدادی
۲۰۸ چرا هر چیز، استعداد همه چیز شدن را ندارد؟
۲۰۸ آیا امکان استعدادی اضافه میان موجود و معدوم است؟
۲۰۹ ایراد وجیه علامه طباطبایی
۲۱۰ تفاوت میان عرض و صورت و نفس
۲۱۱ دو جهت احتیاج به ماده
۲۱۲ تعبیر «مرجع»

تقدم فعل بر قوه

۲۱۵ جلسه هفدهم
	انواع تقدم فعلیت بر قوه:
۲۱۶ ۱. تقدم بالزمان
۲۱۶ ۲. تقدم بالعلیه
۲۱۷ ۳. تقدم بالشرف
۲۱۷ دو مقوم شریّت
۲۱۷ شر از قوه بر می خیزد
۲۱۸ ۴. تقدم بالحقیقه
۲۱۹ آیا «شر بالقوه» خیر از «شر بالفعل» است؟
۲۲۰ اشکال حاجی در مورد رابطه هیولی و خیر
۲۲۱ پاسخ اشکال
۲۲۱ پاسخ به اشکال در مورد خیر بودن «شر بالقوه» از «شر بالفعل»
۲۲۳ متن اسفار همراه توضیحات استاد هنگام تدریس
۲۶۹ فهرستها

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

شاید برای خوانندگان عزیز و پیگیر آثار استاد شهید این سؤال مطرح باشد که علیرغم انتشار متجاوز از بیست جلد از «مجموعه آثار»، چگونه است که مجلدات ۱۱ و ۱۲ این مجموعه تاکنون انتشار نیافته‌اند بویژه آنکه مباحث این دو جلد که به درسهای اسفار استاد اختصاص دارد قبلاً تحت عنوان حرکت و زمان توسط انتشارات حکمت منتشر شده است.

پاسخ این سؤال در نکته‌ای نهفته است که بسیاری از طلاب، دانشجویان و فضلاء گرانقدری که با تسک بیان استاد آشنایی دارند با ملاحظه کتاب مذکور بدان تفتن یافته و به «شورای نظارت بر نشر آثار استاد» گوشزد کرده‌اند و آن این است که دوره پنج جلدی کتاب حرکت و زمان که قبلاً منتشر شده، علیرغم تلاش فراوان و مشکور تنظیم کنندگان فرهیخته و فاضل آن - که آن را در این فرصت صمیمانه ارج می‌نهمیم - یک ایراد مهم دارد و آن این است که با وجود برخورداری از دقت خوب (و البته با اندکی اشتباهات) بخشهایی از کتاب از بیان خود استاد فاصله زیادی دارد به طوری که آنها را باید «تقریرات و بعضاً خلاصه درس» و نه تدریس خود استاد به حساب آورد. (البته در بخش تطبیق درس بر متن در کتاب مذکور اصالت کلام استاد تا حد بسیار خوبی حفظ شده است، گر چه نسخه حاضر در این جهت نیز کاملتر است). این کاستی باعث گردید که «شورای نظارت بر نشر آثار استاد شهید مطهری» انتشار مجلدات ۱۱ و ۱۲ «مجموعه آثار» را تا تنظیم مجدد و دقیق این دروس به تعویق اندازد. کتاب حاضر که تنظیم یافته حدود ۲۰ نوار از ۱۱۰ نوار دروس اسفار است و فصول ۱۰ تا ۱۷ مباحث «قوه و فعل» را در طی هفده جلسه مورد بحث قرار می‌دهد، قدمی بزرگ برای آماده سازی مجلد ۱۱ «مجموعه آثار» است.

این سلسله دروس، در فاصله سالهای ۱۳۵۴ تا ۱۳۵۷ در شبهای پنجشنبه و جمعه برای گروه کثیری از فضلا و طلاب در حوزه علمیه قم القا گردیده است. انتخاب این مباحث طبق ممشای همیشگی استاد بر اساس نیاز شدید آن روزگار بوده و ایشان را بر آن داشته که برای مقابله با ادعاهای پرطمطراق مادی‌گرایانه آن دوران به تحلیل مباحث «حرکت» بپردازند. در عین حال این کتاب به جهت تبیین یکی از مباحث مهم حکمت متعالیه توسط یکی از اساتید مسلم فن، یک گنجینه غنی به شمار می‌آید که همواره می‌تواند برای دانش‌پژوهان و محققین فلسفه اسلامی راهگشا باشد، بویژه آنکه در طی این دروس به مناسبت، از مباحث منطقی و فلسفی بی‌شماری مانند عرض و عرضی، اثبات نفس، اصل تضاد، اصل عدم تناقض، نفس کلی عالم، رابطه مادی و مجرد، خیر و شر، کلی طبیعی و مانند آن سخن به میان آمده است. آنچه بر غنای این مباحث افزوده یکی توجه خاص استاد به نظرات مرحوم استاد علامه طباطبایی قدس سره است و دیگر اشاره استاد به نظرات خودشان در مواردی است که ایشان نظری متفاوت از مرحوم صدرالمتألهین اختیار کرده‌اند. این خصوصیات به همراه ویژگی‌های دیگر مانند درجه‌بندی کردن اهمیت پاره‌ای از مباحث فلسفی توسط استاد در ضمن برخی جلسات که خوانندگان تیزبین آنها را درخواهند یافت این کتاب را به مجموعه‌ای ارزشمند مبدل ساخته است.

در اینجا لازم است نکاتی چند درباره نحوه تنظیم این اثر ارائه شود. استاد در هر جلسه ابتدا محتوای بخش مورد نظر را توضیح داده و در پایان هر درس ضمن خواندن متن اسفار، روی متن توضیحاتی ارائه داده‌اند و در مواردی که مشکلی عبارتی در متن وجود داشته راه حل‌های ممکن را بررسی کرده‌اند. البته تطبیق درس بر متن در موارد اندکی به دلیل محدودیت وقت به حضار واگذار شده است. مطابق معمول درسهای حوزه، در هنگام توضیح متن و نیز تطبیق درس بر متن، پرسشهایی توسط حضار مطرح شده که بجز چند مورد که پاسخ سؤال کاملاً از توضیح قبلی استاد معلوم بوده، تماماً آورده شده‌اند. لازم به یادآوری است که هر سؤال در محل خود آورده شده است به این معنا که اگر سؤالی در ضمن تطبیق درس بر متن مطرح شده ولی مربوط به محتوای درس بوده نه متن، به بخش توضیح درس منتقل شده است. نیز پاره‌ای توضیحات

مفصل که گهگاه توسط استاد در هنگام تطبیق ارائه شده ولی مستقیماً به متن مربوط نبوده، در بخش توضیح درس مربوطه (و غالباً به صورت پاورقی) آمده است.

معیار اصلی در تنظیم این دروس همان بنای همیشگی «شورای نظارت» یعنی حفظ اصالت کلام استاد بوده و مطالب حاشیه‌ای نیز که احیاناً در درس مطرح شده مانند توصیه‌های اخلاقی (جلسه دهم) و نیز درسی (جلسه پانزدهم) به طلاب تماماً آورده شده است و به طور کلی کتاب حاضر عبارات، مثالها و بعضاً نکاتی را که در کتاب حرکت و زمان حذف گردیده بود به نحو کامل در بر می‌گیرد.

تنظیم این اثر توسط حجة الاسلام محمد مطهری انجام شده و بازبینی و ویرایش نهایی به وسیله آقای دکتر علی مطهری صورت گرفته است. لازم است مراتب تقدیر و تشکر خود را از این دو فرزند گرامی آن متفکر شهید اعلام نمایم. ناگفته نماند است که راهنماییهای خوانندگان نکته سنجی که «شورای نظارت» را از نظرات تعدادی خویش بهره‌مند سازند در تنظیم ادامه جلسات مورد توجه قرار خواهد گرفت. در پایان، امیدواریم که شیفتگان حکمت متعالیه و به تعبیر استاد در همین کتاب «مکتب توأم شدن عقل و قلب»^۱ بهره‌وفی از این کتاب برده و پیش از آغاز مطالعه، فاتحهای تقدیم روح پرفتوح آن شهید به خون خفته نمایند.

۱۲ اردیبهشت ۱۳۸۲

برابر با ۲۹ صفر ۱۴۲۴

سید محمد تقی
شورای نظارت